

A PSZICHOLOGUS NAPLÓJÁBÓL

Mohás Lúvia: *A táncos, a politikus, a nő*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1998

Két lehetséges személyiségmodell, a nagybetűs Táncos és Politikus, valamint egy végtelenül összetett entitás, az Örök Női pszichológiai (arc)képét, természetrajzát tárja elénk – a vizsgált jelenségek hármasságának megfelelő tagolódású – tanulmánykötetében Mohás Lúvia. Tanulmányai a gyakorló pszichológus naplójának, feljegyzéseinek kultúr-bölcseleti, pszichoelméleti és -analitikai szempontok szerinti továbbfejlesztését, továbbgondolását jelentik. Vizsgálatainak vezérelvét a személyiség mélylélektani, ösképek rendszerét magában hordozó aspektusainak, az életvezetés teljességére történő hatásuknak számbavétele képezi. Az egyes társadalmakban jelenvaló szereplehetőségek, magatartás- és gondolkodásminták, de a konkrét pszichoterápiai esetek, szituációk is visszavezethetők ősi mintázatokhoz, archetípusokhoz. Az egyik ilyen fontos ősi gondolat, amelyet az analitikai pszichológia módszerei alapján Mohás is követ, miszerint az emberben együtt, tehát androgün formában vannak jelen a maskulin és a feminin jellegzetességek. A minden férfiban jelen levő női lélekrész az *anima*, míg a nők férfias tulajdonságait jelentő tartományt *animusként* tartja számon a tudomány. A szerző itt fontosnak tartja hangsúlyozni, miszerint az androgünosz nem azonosítható a hermafroditával, sem az animus az erő- illetve erőszakultusszal, az anima pedig a kiszolgáltatottsággal. A tudatalatti ösképek, amelyek leginkább a görög-római és a keresztény, részben az ősgermán mitológia képzeteire vezethetők vissza, olyan gazdag réteget jelentik tudatalattinknak, amelyek feltárása nélkül nem érthető meg az animusból és animából építkező személyiség.

A mitológiai történet sohasem csak annyi, mint amennyinek első látszatra tűnik. „... a mítosz, a maga mögöttes tartalmával jóval többet árul el a dolgok lényegéről, mint a mégoly egyszerű homéroszi költemény” – vallja Mohás (In: *A női entitás aphroditéi vonaláról*, 123. p.) és elmélete szerint a mitikus hősökben és a cselekedeteikről szóló mesékben a mai modern ember lélektani összetevőit, magatartás- és szerepmintáit is felismerhetjük. A *Gondolkodjunk az Örök Nőről* című (egyébként Tompa Máriával közös szerzőségű), valamint *A független nő egyik archetípusa: Hestia* című tanulmányai-ban az összegezés és a típusalkotás szándékával tekinti át az ógörög mitológia isten(nő)rendszerét. A görög istennők – Mohás szóhasználatával élve – „férfi viszonylatban” kerülnek bemutatásra, vagyis aszerint, hogy szuverén személyiségek-e vagy pedig csak a férfival összefüggésben képzelhető el sorsuk. Az előbbi csoportba a „független és szűzies istennők” tartoznak. Ide tartozik Artemisz, Athéné és Hestia. A női entitás autonómiáját hirdetik, az öntudat és a döntésképeség magas fokát: *archetípusai a teljesítményorientált nőnek* [Mohás kiemelése]. A női archetípusok második csoportját a „sebezhető” istennők alkotják. Héra, Démétér és Perszephoné sorolható e típusba: *archetípusai a kapcsolatorientált nőnek*. Csakis másoktól való függőségben képzelhetők el. Birtokolnak és birtokolják őket. Sebezhetőek (mint Démétér, a „nagy tápláló”), egyszerre odaadó feleségek és kibíratatlan boszorkányok (mint Héra), olykor éretlenek és képességeiket is paragon hagyják (mint Perszephoné). Aphroditét, a szerelem, a szépség és az alkimia istennőjét, a harmadik típusú nőt, Mohás sajátos és izgalmasságú jelenségnek tartja, aki „annak a Női-nek az archetípusa, amelyik inkább a kapcsolatok

elevenségét, intenzitását sóvárogja és nem az állandóságát, nem a biztonságát” (Mohás, 150. p.). Kreativitás jellemzi és önállóság a szerelemben. Benne még androgün formában él az agapé és az érzékiség. Ugyanakkor Mohás arra a patriarchális társadalmakban előforduló paradox jelenségre is felhívja a figyelmet, hogy az aphroditéi nőt, akit sokszor a prostituált egy variációjának tartanak, holott nincs köze hozzá, éppúgy nem tisztelik, mint az artemiszi és athénei beállítottságot, az intelligens és független nő típusait. (A női entitás aphroditéi jellemzőiről – a legtöbb írásban szükségszerűen felmerülő hivatkozások és megkerülhetetlen elemzések mellett – külön tanulmányban, *A női entitás aphroditéi vonaláról* címűben is értekeznek.) Mohás Livia az Örök Nőiről szóló tanulmányának egy másik érdekes szembeállítását a zsidó-keresztény mitológiából származik: a Mária-Szophia kettősségről van szó. Írásának ezek a legbátrabb és legújyszerűbb hozzáállást mutató kitételei. Még értekezése bevezető részeiben megjegyzi, „miszerint az antik mintázatok sokfélesége a keresztény kultúrában leegyszerűsödik, Mirjam-Mária alakjává változik, akinek az engedelmesség és az alázat képezik legfontosabb tulajdonságait. „A legnagyobb tisztelettel, de ki kell mondani, hogy az eszmények leegyszerűsítése lélektani értelemben hátráltatta a nők fejlődését és lelkiük, szellemük egyedi kiteljesedését” – hangsúlyozza Mohás (56. p.). Ugyanakkor az őskeresztény iratok nemcsak Mirjam-Mária-, hanem Szophia-kultuszról is tudnak. Szophia tudást és bölcsességet jelent. A judaista és őskeresztény írásokban – utal rá a szerző – Szophia egyenesen az „Isten megtestesült bölcsessége” képzeteként értelmeződik, aki női alak; *híd*-szerepet tölt be a kozmosz és az emberiség között. A kérdéssel kapcsolatban hangsúlyozza, miszerint a szophiai hozzáértés, amely a kereszténység elterjedésével „kivonódott” a vallásból, háttérbe szorult, legalábbis női jellege letagadtatott, távol áll a férfiúi hozzáértés agresszív, harcos és romboló attitűdjétől. A tanulmány egyik legizgalmasabb részlete a Gábiel-jelenés értelmezése. Mohás véleménye szerint Isten itt felkínálja Máriaának a választás, tehát az elfogadás-elutasítás lehetőségét, ilyen értelemben Mária részese az isteni teremtésnek. Ezzel a Mária-ideállal foglalkozik Mohás *Síró Démétérek* című tanulmánya is. A szerző az engedelmes Mária-idolt az archetipikus anyaképpel, a Magna Materrel állítja szembe, amely ott van minden mai nő tudatalanjában is: mitikus, hatalmas, hatni képes erő, isteni partner, Démétér maga. Az archetipusok és mitikus történetek értelmezése, az elméleti eredmények számbavétele mellett Mohás a konkretizálás feladatára is vállalkozik: a bölcséleti szinten megfogalmazottakat pszichoterápiai esetekkel illusztrálja. A síró Démétér-jelenség kapcsán például a nők szülés közben elszenvedett lelki sérüléseit, a GYES-neurózist vizsgálja.

A női entitás kutatása természetesen jár együtt a nő-férfi kapcsolat attribútumainak felvázolásával. *A férfiak félelméről, Az apakép jelentősége a női személyiségfejlődésben és A „Szép” és a „Csúf” a házasságban* című Mohás-tanulmányok kifejezetten a női entitás férfi princípiummal összefüggő, tőle eredeztethető, belőle következő sajátosságaival foglalkoznak. *A férfiak félelméről* című cikkben a szerző beszélgetőpartnerre ismét Tompa Mária. Arra a jelenségre keresik a magyarázatot, miszerint a férfiak „mintha tartanának az okos nőktől” (78. p.), a szophiai tisztánlátástól. Erre a válaszlehetőségek három csoportját, a férfiak három tipikus félelmét vázolják fel: az identitás és a vezérszerep elvesztésétől, valamint a kasztrációtól való szorongást. Különösen az identitásvesztéstől való félelem esetében erőteljesek a mitikus képzetek. Mohás értelmezése szerint a férfi

attribútuma az *átalakítás, az építés és a rombolás* (Mohás kiemelése), amelynek a kollektív tudattalanban jelenvaló Magna Mater, a női princípium vet gáncsol. „A Magna Mater a kollektív nagy tudással, az ősi tapasztalásokkal köt bennünket össze.” (79. p.) Ugyanakkor a Magna Mater, a valóságos anya és a nő, olykor szeretné kisajátítani és saját céljaira fordítani az átalakító maskulin elvet, ami veszélyforrás a férfiidentitás számára: a belőle fakadó ősi félelmet a „kozmosz elnyelés”-től való félelemként tartja számon a szaktudomány. Mohás szerint ez az ősi gyökerű félelem egyik alapmotívuma az ósidóktól tartó nőelnyomásnak. A gyermekvilkos Kronosz- és a Heródes-legenda ugyancsak e bizonyult problémahalmaz ősi képleteit jelentik.

Két ismert nő pszichológiai arcképe is tárgyat képezi Mohás Livia kutatásainak. Mindkettőjük élete tragikus bukással ér véget. Egyikük Sylvia Plath, az öngyilkos írónő, akinek életvezetésében Mohás a női szerepek, az alkotó nő és a déméteri archaikus tudás széttagolását, összebékíthetetlenségét diagnosztizálja (In: *Egy öngyilkos nő: Sylvia Plath*). A másik bemutatott tragikus sorsú asszony Fráter Erzsébet, Madách Imre felesége. A szerző áttekinti és elemzi Fráter Erzsébet teljes élettörténetét és levelezését, minek alapján feltárja az asszony elbukásának és lezülésének külső körülmények (a szülések jelentette megpróbáltatások, Madách 1852-es letartóztatásának megrázó eseményei, amelyek Fráter Erzsébet esetében egyenesen a fizikai sérülés hatásával ér fel, a sztregovai kastély zordon légköre etc.) és belső pszichopátiás adottságok (élménysóvár személyiség, medea-jelzések, aphroditéi jellem) által egyaránt indukált folyamatát. A tanulmány, *Fráter Erzsébet pszichológiai arcképe*, nemcsak a vizsgált személyiség, de – Mohás szóhasználatával élve – *a mű szempontjából*, tehát Madách Imre alkotói opusa tekintetében is új szempontokat tár fel, miáltal Madách-képünk is árnyaltabb lehet.

A női entitással foglalkozó, tíz részből álló *Síró Démétérektől a Magna Materig* című fejezetet két egy-egy tanulmány jelentette fejezet előzi meg. Az első *A táncos* című, a Michael Jackson jelenséggel foglalkozik, míg *A poliinikus* Kádár János utolsó felszólalását elemzi. A Jackson-jelenség értelmezése tulajdonképpen kapcsolódik a harmadik fejezet megformálásának gondolati elvéhez. A megasztár ezek szerint a pénz és a média hatásrendszerénél sokkal bizonyultabb és ősbib okokra visszavezethető jelenséghalmaz katalizátora. Michael Jackson egy olyan új, de tulajdonképpen archetipusokra visszavezethető hős megtestesítője, akiben „a migrációs ember önmagára ismer”. A táncos ugyanis a sokféleséget képviseli, színes-fehér, nőies-férfias, egy-egy pillanat erejéig, bárki magához hasonlatost ismerhet fel benne. A Mohás által Disney-generációnak nevezett félig felnőtt emberek ugyancsak saját hősükként tisztelik az éneket: a terheket nem vállaló örök infantilizmust képviseli. Az androgün jelenség ugyancsak jellemző a sztárra, mindkét nemre jellemző tulajdonságokat megtestesít anélkül, hogy torzszülött lenne. S végezetül kimondva, kifejezve (sőt: üvöltve) szabadítja meg magát (és másokat) a lét félelmeitől.

A Kádár János utolsó felszólalásának 313 amnéziás, kapkodó és inkoherens (ezek Mohás értékelései) mondatát elemző és a mondatok mögött rejlő allúziók sorát értelmező, önmagában izgalmas és értékes tanulmányt azonban nem tartom a könyv egészébe illeszhetőnek, megbontja a kötet szerkesztési elvét, megbontja gondolatmenetét. Egy más tematikájú, azonos elvű tanulmányokat közlétező könyvben volna helyénvaló.

Mohás Livia könyve, úgy vélem, kívántja majd sokak, nők és férfiak arcán egyaránt azt a furcsa mosolyt, amelyről tanulmányaiban is említést tesz, s amely a megfontolt, intelligens,

döntésképes, tehát a férfiak szellemi társaként és nem csupán Magna Matereként megnyilatkozó nőt illetik konzervatív beállítottságú környezetben. Nagy erénye Mohás könyvének, hogy benne a szerző nem kerül a másik véglethez, a harcos feminista elvekhez sem közel, hanem a tudomány módszereivel értelmez és értékkel. Könyve a különböző tudományágak eszközeinek és értékrendjének alkalmazásával egyszersmind hídszerepet is betöltöttük.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

TANYASZÍNHÁZ '98: SZENTIVÁNEJI ÁLOM

Ha igaz, amit a tudós könyvek állítanak, hogy a *Szentivánéji álom* című művét Shakespeare megrendelésre, egy főúri nászra, a lakodalmas nép mulattatására írta, akkor kétszeresen indokolt, mit keres a történetben az összegubancolt szerelmi szálak mellett a mesteremberek betéje. Először is, mert két vonatkozásban, a „Pyramus és Thisbe rettentő kegyetlen haláláról” előadott „siralmas komédia”-ként és a Zuboly (az új fordításokban: Kurtha, illetve Tompor Miklós) névre hallgató, számárfejűvé varázsolt takács meg Titánia, a tündérkirálynő erdei pásztoróra-jelenetében a mesterember-epizód is a szerelemről szól, nemkülönben pedig mert az iparosok naiv színjátszói tüsténkedésében az alkalmi feladatra felkért Shakespeare keresett és talált önmaga és színészei számára felmentést arra, hogy rendelésre dolgoztak.

Shakespeare ünnepi darabot írt sokféle szerelmi bonyodalommal, de közben alkalmat talált szólni a színház és a színészek függőségéről, megérti a szerelmeseket, de naiv rajongásuk miatt kritikával illeti őket, megértést kér az iparos-műkedvelők számára, de egyszersmind (ön)kritikát mond színházzal és színészekről.

Következőképpen a *Szentivánéji álom* játszható szerelmi komédiaként és szakmai műhelyvállomásként is. A sok évtizedes gyakorlat inkább az előbbi igazolja, a *Szentivánéji álom*, kivált, hogy társaul szegődött Mendelssohn lágy zenéje, sok szálon futó szerelmi vígjátékként szólalt meg, újabban viszont egyre gyakrabban a mesterember-színészek kerülnek előtérbe, színházi önvizsgálatként viszik színre Shakespeare művét.

Ehhez az elképzeléshez nyújt némi biztatást Jan Kott tanulmánya (*Titánia és számárfej*), amely annak ellenére, hogy elsősorban a mű erotikájának sokrétűségére hívja fel figyelmünket, jelezve, hogy a „tündérszárnyak és a görög tunikák csupán jelmezek”, utal arra is, hogy a szerelmi szálakat csak színész tudja így össze- és kibancolni. Igaz, Kott ezt nem a mesterember-epizód alapján fejt ki, ami erre alkalmatlan is lenne, hanem a Pucknak, Oberon, a tündérkirály mókamesterének és szárnysegédének szerepét elemezve. Puck nem „csupán színész”, mondja Kott. Több ennél, tehetnénk hozzá, ő az, idézzük ismét az újféle Shakespeare-szemléletet meghonosító lengyel tudóst, aki „felszabadítja az ösztönöket, és működésbe hozza a világ mechanizmusát. Mozgásba hozza, és egyúttal kigúnyolja”. Vagyis: Puck a színház! Pontosabban egy személyben a drámaíró, a rendező és a színész. És hogy éppen ő a legkiszolgáltatottabb s a legmagányosabb, abban a